

Список використаних джерел

1. Базилевич Н.Г. Словник термінології з педагогічної майстерності / Н.Г. Базилевич, В.І. Бобрицька, С.О. Гладкий Т.Г. Дмитренко та ін. – Полтава : «Полтава», 1995. – 64 с.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. – К., 1998. – 203 с.
3. Основи педагогіки вищої школи: навч. посібник. / [Товажнянський Л. Л., Романовський О. Г., Бондаренко В. В., Пономарьов О. С., Черваньова З. О.]. – Харків : НТУ «ХПІ», 2005. – 600 с.
4. Письменна Н. Особистісно-орієнтований підхід у контексті гуманізації навчально-виховного процесу / Н. Письменна // Проблеми підготовки сучасного вчителя, 2013. – № 8. – С. 250-254.
5. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированого обучения : пособие для учителя / А.В. Хуторской. – М. : Владос-Пресс, 2005. – 383 с.

In the article the concept of the personality-oriented approach as methodological founding of forming of communicative competence of future specialists is considered on scientific discipline of documentation and informative activity. It is marked that application of approach in education gives an opportunity to decide important tasks (to develop individual flairs of every student to productive communication; to educe individual communicative experience of personality; to help a student through communication to get to know itself; to change communicative options in accordance with modern requirements; to assist self-determination and self-realization of every student as a subject of communicative activity; to form a communicative culture for a student, correctly to determine directions of behavior and other). The principal items of approach (orientation of education on forming of personality of student, on his communicative development, on becoming of student as subject of educating), and also its tasks (developing flairs to communication, reflection, development of intellect) and functions (humanitarian, culturological, socializations). Basic attention is spared to the terms of realization of communicative approach (professionally-pedagogical – understanding, experiencing, organization of communicative activity, raising of clear and feasible tasks; psychological – reflection, free choice of form of communicative activity; methodical – pedagogical help, removal of obstacles in relations, dialogic forms of pedagogical cooperation, development of student, own models of communicative behavior, diagnostics and other) and principles (to the productivity of educating, to the situation of educating, subject, individuality, work, success, trust, support, principle of actualization, democracy, integrity, realization, meaningfulness of other man, ethic principle t and other).

Keywords: *the personality-oriented approach, personality, subject, self-realization, reflection, sympathy, higher school.*

УДК 37.013-053.2(477)

Ченіль М.М.

Cheril M.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА

PATRIOTIC EDUCATION IN THE PEDAGOGICAL INHERITANCE OF GRYHORIIY VASHCHENKO

У статті розкрито зміст українського виховного ідеалу, поняття «патріотизм», його різновидності (стихійний та свідомий), цінності та напрями патріотичного виховання української молоді в педагогічній спадщині Григорія Ващенко. Ідеал національного виховання ґрунтується на двох головних цілях: служіння Богові та Україні. В педагогічному значенні виховний ідеал – людина, котра служить Богові і Батьківщині. В ідеалі віддзеркалюється сутність українського патріотизму. Найвищою формою патріотизму є жертвна любов до Батьківщини. Стихійний патріотизм – це неусвідомлена любов до рідної природи, своїх земляків, рідних звичаїв, традицій,

рідної мови. Свідомий патріот своєї землі, нації є передумовою сили й могутності Української держави. Звернуто увагу на формування патріотичної свідомості, патріотичних цінностей, моральності, духовності, виховання характеру, гідності, правдивості, чесності, вірності.

Ключові слова: український виховний ідеал, патріотизм, стихійний та свідомий патріотизм, патріотичне виховання, благо Батьківщини, Григорій Ващенко.

В епоху кардинальних змін, що відбуваються у суспільстві, відродження всіх сфер життя українського суспільства, складні процеси розбудови Української держави концентрують увагу науковців на змісті освіти і виховання. Реалізація державності залежить від дієвої державницької позиції кожного громадянина. Тому найголовнішим завданням суспільства завжди було, є і буде виховання поколінь гуманістів і патріотів, для яких найвищий ідеал – єдність особистих та національно-державних інтересів.

Патріотичне виховання підрастаючого покоління завжди перебувало в полі зору української освіти, адже дитинство і юність – благодатна пора для прищеплення священного почуття любові до Батьківщини. Проблема патріотичного виховання дітей та молоді в українській педагогічній думці знайшла належне висвітлення. Особливо гостро вона стояла на початку ХХ ст., у період національно-патріотичного та духовного відродження України. Звернення до ґрунтовного, науково-об'єктивного вивчення вітчизняного педагогічного досвіду свідчить про прагнення сучасних дослідників знайти у минулому витоки провідних ідей сучасності і потребу переглянути й переоцінити освітні концепції, які раніше з якихось причин не розглядалися або відкидалися як помилкові. У педагогічній спадщині С. Русової, І. Огієнка, Я. Чепіги, К. Ушинського, М. Галушинського, Г. Ващенка та ін. обґрунтовано зміст і шляхи формування патріотичних почуттів та національної свідомості. Педагогічна спадщина Г. Ващенка є актуальною саме зараз, коли в українському суспільстві продовжує зростати соціальне напруження, не припиняються конфлікти, що наскрізно пронизують усі сфери життя.

Пошуки форм та методів патріотичного виховання дітей і молоді були й залишаються об'єктом пильної уваги вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків. Важливим кроком у цьому напрямі є, безперечно, наукові розвідки, що вивчають зміст, форми і методи патріотичного виховання дітей та молоді (В. Довбня, А. Марушкевич, Ю. Руденко, З. Сергійчук, С. Стефанюк, М. Чепіль та ін.). Науково-педагогічна діяльність Г. Ващенка знайшла відображення у працях А. Алексюка, А. Бойко, О. Вишневського, О. Гентош, Н. Дічек, О. Коваля, П. Кононенка, В. Майборода, А. Погрібного, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської. Християнський виховний ідеал у педагогічній спадщині Г. Ващенка висвітлено у статті автора [7]. Життєвий і творчий шлях педагога схарактеризовано у підручнику «Персоналії в історії національної педагогіки.. 22 видатних українських педагоги» [5] і посібнику «Історія української школи і педагогіки» [6]. Творчій спадщині Г. Ващенка присвячено дисертаційні дослідження Г. Бугайцевої, О. Гука та ін.

Г. Ващенко, спираючись на дослідження українських і зарубіжних учених (Дж. Дьюї, П. Лесгафта, М. Монтессорі, Г. Сковорода, К. Ушинський та ін.), обґрунтував шляхи націоналізації та демократизації освіти, зміст і напрями формування творчої особистості, суб'єкт-суб'єктні відносини у навчанні, методи навчання тощо. Уважне ознайомлення з останніми публікаціями вітчизняних науковців з означеної тематики засвідчує, що вони акцентують увагу на значенні наукової та педагогічної діяльності Г. Ващенка, проблемах освіти й організації навчання. Питання патріотичного виховання дітей та молоді не було в них пріоритетним, окремо дослідниками не розглядалося

Мета статті – розкрити зміст українського виховного ідеалу, поняття «патріотизм», його різновидності (стихійний та свідомий), цінності й напрями патріотичного виховання української молоді у педагогічній спадщині Григорія Ващенка.

Питання національного виховання української молоді, формування національної свідомості, українського виховного ідеалу, національної гідності, виховання патріотів своєї Батьківщини знайшли широке висвітлення у педагогічній теорії і практиці Григорія Ващенка. Аналіз багатогранної педагогічної творчості ідеолога патріотизму, за влучним висловом Н. Дічек [1], свідчить про те, що у працях «Виховання любові до батьківщини», «Виховний ідеал»,

«Хвороби в галузі національної пам'яті», «Мораль християнська і комуністична», «Проект системи освіти в національній Україні», «Виховання чесноти і принциповості», «Роля релігії в житті людства і релігійне виховання молоді», «Виховання пошани до батьків і старших», «Виховання статевої чистоти і стриманості», «Мораль християнська і комуністична» та багатьох інших відображено проблеми патріотичного виховання, які були й залишаються одними із ключових проблем педагогіки, що стоять перед суспільством.

На думку Г. Ващенко, основою освітньої системи мають стати чотири компоненти виховання – морально-релігійне та естетичне, національно-патріотичне, інтелектуальне, фізичне. Їхню єдність педагог порівнював із єдністю психіки людини, виділяючи напрями гармонійного виховання людини, завдяки яким можна максимально ефективно зреалізувати освітню мету: розумове виховання, морально-релігійне, патріотичне, естетичне, фізичне, виховання волі й характеру, мовної культури.

Велику увагу педагог приділяв гармонійному вихованню української молоді, формуванню національного світогляду як узагальненої системи поглядів на світ і своє місце у ньому, розумінню смислу життя як служіння Богові й Батьківщині. Наслідуючи українські національно-культурні традиції, він закликає виховувати в юнацтва патріотичну свідомість, патріотичні цінності, моральність, духовність, закликає молодь до власної людської гідності, на основі чого виробляються правдивість, чесність, вірність.

Зосереджуючи увагу на пошуках виховного ідеалу, Г. Ващенко наголошував на необхідності виховання особистості з почуттям національної гідності, патріотизму, громадянської пошани і злагоди. «Треба виховувати молодь так, щоб вона могла захищати права свого народу і здатна була віддати в боротьбі за нього своє життя. Але, виховуючи в молоді патріотизм, здорову національну гордість, свідомість своєї національної гідності, у жодному разі не можна виховувати в неї безглузду національну пиху й презирство до інших народів лише на тій підставі, що вони не українці». Оскільки, відчувши, що таке несправедливість, український народ «і сам мусить бути справедливим. Але цього мало. Український народ ще з початку своєї історії протягом віків, борючись за своє існування, разом з тим своїми грудьми захищав європейські народи, що несуть на собі ярмо неволі і намагаються скинути його з себе. В цьому велике історичне покликання українського народу. Йдучи за ним український народ має спричинитися до побудови політичного й суспільного життя не на засадах егоїзму, насильства й експлуатації, а на засадах справедливості і гуманності. Служба Батьківщині наказу підкорити свої інтереси потребам українського народу» [3, с. 177].

За Г. Ващенком, ідеал національного виховання ґрунтується на двох головних цілях: служіння Богові та своїй нації. Бог – абсолютна Правда, Любов, Справедливість, Краса. В педагогічному значенні виховний ідеал – людина, котра служить Богові й Батьківщині. У національному виховному ідеалі віддзеркалюється сутність українського патріотизму, який полягає в усвідомленні молоддю значення служіння Батьківщині як особистого обов'язку перед нею, необхідності підпорядковувати свої інтереси потребам українського народу та у духовному зв'язку з Богом і народом. Г. Ващенко був переконаний, що виховний ідеал того чи іншого народу залежить від державного устрою, світогляду, релігії й моралі, від рівня розвитку культури, його національних властивостей. Тільки своя самостійна держава забезпечує добробут і високий культурний розвиток нації, – зазначав педагог у праці «Виховання волі і характеру», а тому запропонована ним система національного виховання носила людино- і державотворчий характер [4, с. 261].

Дуже важливо в українській молоді виховувати любов до рідного краю, до землі, де дитина народилася. Педагог переконує, що «любити свою Батьківщину це означає любити свій народ, рідну природу, шанувати кращі народні традиції, берегти честь Батьківщини, самовіддано працювати для її добра, бути готовим боронити її від ворогів, і, коли цього потребують обставини, бути навіть готовим покласти за неї своє життя» [4, с. 264].

Ураховуючи сьогоденні реалії, на нашу думку, доцільно детально зупинитися на розумінні і трактуванні Г. Ващенком поняття «благо Батьківщини», яке кожна молода людина мусить чітко уявляти собі. Благо Батьківщини – це:

1. Державна незалежність, можливість для українського народу вільно творити своє політичне, соціальне, господарське і релігійне життя.
2. Об'єднання всіх українців незалежно від їх територіального походження, церковної приналежності, соціального стану і таке інше – в одну спільноту, що пройнята єдиними творчими прагненнями і високим патріотизмом.
3. Справедливий державний устрій, який би підтримував лад у суспільстві, в той же час забезпечував особисті права і волю кожного громадянина й сприяв розвиткові й прояву його здібностей, спрямованих в бік громадянської добра.
4. Справедливий соціальний устрій, при якому зникала б і неможлива була б боротьба між окремими групами суспільства.
5. Високий рівень народнього господарства й справедлива організація його, що забезпечувала б матеріальний добробут всіх громадян, була позбавлена елементів експлуатації.
6. Розквіт духової культури українського народу науки, мистецтва, освіти. Піднесення і на такий рівень, щоб Україна стала передовою країною в світі.
7. Високий рівень здоров'я українського народу, зведення до мінімуму всяких посеред нього хворіб і виродження» [3, с. 174 – 175].

Г. Ващенко виділяє стихійний (несвідомий) та свідомий патріотизм. Стихійний патріотизм – «це є неусвідомлена любов до рідної природи, своїх земляків, рідних звичаїв, традицій, рідної мови. В основі його лежать у першу чергу навички. Людина, живучи довго серед певного оточення, так зживається з ним, що воно стає ніби частиною її» [2, с. 67]. Великий вплив на психічні властивості людини, на її темперамент, світогляд, емоції людини має природа, найближче оточення, суспільство, серед якого людина живе.

Стихійна любов до рідного краю стає «грунтом свідомої любові до Батьківщини, справжнього патріотизму». Першою рисою такої любові є усвідомлення приналежності до певної нації та відокремленості її від інших націй. Свідомий патріот знає властивості свого народу, позитивні і негативні риси, рідну природу, історію, літературу, не обмежується пасивною любов'ю до свого краю й народу, його сучасного і минулого, до його мови і культури. Для патріота дорога честь своєї Батьківщини, і він захищає її словом, ділом, повсякчас прагне піднести її честь. Справжній патріот любить свою Батьківщину загалом і не відвертається від неї тому, що її народ «має деякі негативні риси, або тому, що в минулому він робив ті чи інші помилки», мусить знати його покликання і прагнути спрямовувати всі сили на його здійснення [2, с. 69].

Найвищою формою патріотизму, за Г. Ващенком, є жертвна любов до Батьківщини, яка «виявляється в тому, що людина для блага Батьківщини терпить муки і навіть іде на смерть» [2, с. 69]. Свідомий патріот своєї землі, нації є передумовою сили й могутності Української держави. Людина як соціальна істота приходить у світ і проживає у суспільстві, яке має свої особливості, звичаї, свій спосіб життя, свій національний характер, свою, творену віками національну культуру. Таке суспільство ділить спільну історичну долю і бажає жити незалежним життям, яке називається нацією, інтереси, всебічний розвиток якої можуть бути захищені тільки у власній державі. Народ, позбавлений національного обличчя, не може розкрити своїх творчих сил [3, с. 99]. Виховання свідомого патріотизму є завданням кожного виховника.

Педагог стверджував, що любити свій народ можна лише за наявності високої національної свідомості. «Треба уявляти собі український нарід як єдину спільноту, що об'єднує в собі покоління минулі, сучасні й майбутні, й відчувати свою єдність з цією спільнотою» [3, с. 176]. Виховати таку свідомість і відповідне до неї почуття нелегко. Продовж віків поляки і «москалі» таку свідомість викорінювали. Як зазначає Г. Ващенко, «московська політика була значно хитріша, ніж польська, й тому національна свідомість населення Галичини вища, ніж свідомість населення Наддніпрянщини» [3, с. 176]. До того ж, галичани і наддніпрянці впродовж віків жили під різними політичними режимами, господарськими і культурними

впливами. Звідси і різниця у мові, побуті, психології. «А це, безперечно, заважає українцям з різних областей щиро й глибоко відчувати себе як єдиний нарід. Цілком зрозуміло, наскільки шкідливе таке роз'єднання. Не переборюючи цього, не зможемо збудувати України» [3, с. 176].

Однозначною є позиція Г. Ващенка щодо розв'язання проблем патріотичного виховання дітей – представників різних національностей. «... треба пам'ятати, що на теренах України живуть і інші народи. З ними доведеться співпрацювати, а це можливе лише за умов справедливого ставлення до них, при якому захищаються права українського народу, але разом з тим не порушується законних прав інших народів» [3, с. 177].

У цьому контексті важливою є свобода. Національне рабство, затримуючи культурний розвиток народу, водночас робить його життя тяжким, сумним, позбавленим радості. Навіть тварина у неволі, мучиться і часто хворіє, хоч би вона й мала досить їжі й чистого повітря, тим більше нудьгує в рабстві людина. Отже, неволя не тільки затримує культурний розвиток народу, але і робить його життя тяжким і сумним. Тому стає цілком зрозумілим, чому поневолені народи з такою впертістю борються за свою свободу, жертвуючи для неї навіть своїм життям. Для кращих представників цих народів ліпше не жити, ніж жити у рабстві. З іншого боку, «в кожній гуманній людині мусить викликати обурення й огиду всякий імперіалізм, намагання підкорити інші народи або тримати їх в рабстві» [2, с. 75].

Виховуючи у молоді патріотизм, здорову національну гордість, свідомість своєї національної гідності, як зазначає Г. Ващенко, у жодному разі не можна виховувати в неї безглуздої національної пихи й презирства до інших народів лише на тій підставі, що вони не українці [3, с. 177]. З тими народами, які живуть на теренах України, доведеться співпрацювати, а це можливо лише при умові справедливого ставлення до них, не порушуючи їх законних прав. Яскравим прикладом цього є твердження педагога: «Виховувати у молоді любов до свого народу, треба разом з тим виховувати справедливе відношення до інших народів» [3, с. 176].

У вихованні патріотів важливе місце займає виховання волі, зокрема таких рис як принциповість і мужність. Педагог закликає вчитися мужності на історичних прикладах, яких в історії України є дуже багато. Справжня мужність «полягає не в тім, що людина, не думаючи, ризикує своїм, а іноді й чужим життям, а в тім, що вона в небезпеці не губить голови, володіє собою, обмірковує ситуацію, вибирає найкращі методи для досягнення мети і жертвує життям лише тоді, коли немає іншого виходу або коли буває загрожена її честь та гідність» [4, с. 327]. Із мужністю дуже тісно пов'язана чесність.

Важливими рисами виховання характеру в українській молоді є чесність, дисциплінованість, працелюбність, наполегливість, здоровий оптимізм, пошана до батьків, стриманість у статевих насолодах, усвідомлення того, що особистість робить в умовах суспільного життя: громадських установах, спорті тощо. Інтереси суспільства мусять бути основним мотивом любові до праці і працездатності. Усі ці риси органічно пов'язані між собою. Відсутність тієї чи іншої риси волі й характеру української молоді призведе до так званої «незавершеності» виховання. Найбільшою ганьбою для українців є і була зрада вірі й Україні. Будуючи систему виховання молоді, треба ретельно проаналізувати властивості мови, побуту і психології, характерні для українців. Позитивні риси характеру слід культивувати, а негативні – переборювати.

Цінним із сучасних позицій у педагогічній спадщині Г. Ващенка є твердження, що основи патріотичного виховання закладаються у сім'ї, а школа спільно з сім'єю, церквою і громадою здійснює навчання і виховання дітей. Школу він уважав головним чинником поступу нації й держави, сформулював вимоги до її організації та функціонування: школа повинна відповідати особливостям народу, а виховання у ній має бути національним, відповідати потребам нації, держави і суспільства. Основним завданням школи педагог уважав формування гідного члена нації, виховання громадянина-патріота України й активного, працьовитого, свідомого своїх прав і обов'язків члена суспільства. Творення культурних цінностей під керівництвом і допомогою вчителів має складати основний зміст життя дитини в школі.

У сучасних умовах виховання в українській школі орієнтується на історичні потреби нації, головна серед яких на сучасному етапі – державотворення. Залучати молоде покоління до творчої участі у рідній культурі, а через неї також до культури загальнолюдської – залишається

основоположною метою сучасного українського виховання. Головним для нас є ідеал України, який об'єднує українців, які, можливо, стоять на різних позиціях щодо досягнення мети. Ідеал України спонукає до боротьби за свободу і державну, економічну, культурну, духовну незалежність української нації. Українська ідея гартує волю і шліфує світогляд борців за свободу, має забезпечити людині шлях власного саморозвитку. Українська ідея втілює у собі прагнення до державності, соборності, патріотизм і готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, почуття національної самопошани й гідності, історична пам'ять, пошана до державних та національних символів, любов до рідної культури, мови, національних свят, традицій, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави, прагнення побудувати справедливий державний устрій, протидія антиукраїнській ідеології, спрямованість до розвитку духовного життя.

Отже, патріотичне виховання української молоді є леймотивом педагогічної спадщини Г. Ващенка. Воно ґрунтується на цінностях, що зросли на історичному ґрунті кожної конкретної нації, і об'єднуються поняттям «національна ідея» (державна незалежність, соборність, патріотизм і готовність до самопожертви у випадку потреби захисту Батьківщини, пошана до рідної мови, національних і державних символів). Патріотичне виховання орієнтується на історичні потреби нації, головна серед яких – державотворення. Творча спадщина Г. Ващенка становить значний інтерес і має велике практичне значення як для сучасників, так і для майбутніх дослідників, педагогів, вихователів і батьків. Це означає, що суспільству сьогодні належить серйозно підійти до формування в учнів патріотизму, національних і духовно-моральних якостей особистості, творчо використовуючи спадщину видатного педагога.

Подальших наукових пошуків потребує педагогічний доробок Г. Ващенка щодо діяльності молодіжних організацій, їх ролі у формуванні національної свідомості української молоді. Його ідеї є актуальними сьогодні, коли українська освіта перебуває в пошуку змісту освіти, нових форм і технологій навчання та виховання.

Список використаних джерел

1. Дічек Н. Ідеолог патріотизму – Григорій Ващенко : До 125-річчя від дня народження / Н. Дічек // Педагогічна газета. – 2003. – № 3 (березень). – С. 8.
2. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори / Г. Ващенко. – Дрогобич : Відродження, 1997. – 214 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал: підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків : Т. 1 / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
4. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підручник для педагогів / Г. Ващенко. – К. : Школяр, 1999. – 385 с.
5. Григорій Григорович Ващенко (1878-1967) // Персоналії в історії національної педагогіки.. 22 видатних українських педагоги: підручник / А.М. Бойко, В.Д. Барді та ін. – К. : Професіонал, 2004. – С. 426-459.
6. Любар О.О.Г. Ващенко про національне виховання української молоді / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко // Історія української школи і педагогіки : навч. посібник. – К. : Знання, 2003. – С. 324-333.
7. Чепіль М.М. Християнський виховний ідеал у педагогічній спадщині Григорія Ващенка / М.М. Чепіль // Сучасне українське виховання : матеріали наук.-практ. конф. – Львів : Основа, 1997. – С. 87-92.

The article deals with the content of Ukrainian educational ideal, the notion of «patriotism,» its varieties (spontaneous and conscious), the values and directions of patriotic education of Ukrainian youth in the pedagogical inheritance of Gryhoriy Vashchenko. The ideal of national education is based on two main objectives: to serve God and Ukraine. In the pedagogical sense of educational ideal is a person who serves God and the Motherland. The essence of Ukrainian patriotism. The highest form of patriotism is sacrificial love to the Motherland. Spontaneous patriotism – is unconscious love to native nature, his countrymen, traditions and native language. A conscious patriot of the land is a prerequisite for the strength and power of the Ukrainian state. Attention is paid to the formation of patriotic consciousness, patriotic values, morality, spirituality, education of character, dignity, fairness, honesty, faithfulness.

Keywords: the Ukrainian educational ideal, patriotism, spontaneous and conscious patriotism, patriotic education, the benefit of the Motherland, G. Vashchenko.